

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

POVILO MATULIONIO *ŽOLYNE* PATEIKTŲ AUGALŲ GENČIŲ VARDŲ AUTORINIAI ŠALTINIAI

ESMINIAI ŽODŽIAI: augalo genties vardas, autorinis šaltinis, botanikos žodynas, augalų vardynas, Povilo Matulionio *Žolynas*, botanikos nomenklatūra.

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami pirmame Lietuvoje išspausdintame botanikos terminų žodyne – Povilo Matulionio parengtame augalų vardyne *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės* (1906) pateikti lietuviški augalų genčių vardai, nustatomi jų autoriniai šaltiniai, vardyne pateiktų Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos ir Lauryno Ivinskio vartotų augalų genčių vardų originalios formos. Analizuojamame vardyne vartojami J. A. Pabrėžos teikti augalų genčių vardai gretinami su jo rankraštyje *Taislius augyminis* ir 1900 m. Amerikoje išspausdintame J. A. Pabrėžos žodyne *Botanika arba Taislius augyminis* teikiamais augalų genčių vardais. *Žolyne* pateikti L. Ivinskio augalų genčių vardai gretinami su dviejuose L. Ivinskio rankraščiuose (*Scaurus Agaricus rufo divaceus* ir *Prigimtūmenėje*) vartojamais augalų genčių vardais. Trumpai aptariami ir paties *Žolyno* sudarytojo Povilo Matulionio bei kitų autorių sukurti augalų genčių vardai.

ĮVADAS

Pirmieji lietuviški botanikos terminų žodynai ir vardynai pradėti rengti dar XIX a. pradžioje: žemaitis kunigas Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849), pradėjęs sistemingai tvarkyti gamtos mokslų terminus ir nomenklatūrinius pavadinimus, ir buvo pirmasis tų terminų žodynų autorius. 1821 m. jis parašė dvikalbį žodyną *Dictionarium Botanicum Latino Samogiticum*

(lotynų–žemaičių kalbų botanikos žodynas) ir jame pateikė 860 augalų vardų. 1834 m. J. A. Pabrėža pabaigė rengti 505 puslapių darbą *Sryje Balsenyyny*, tai taip pat dvikalbis abėcėlinis augalų morfologijos terminų sąrašas lotynų ir lietuvių kalbomis. 1843 m. jis baigė rašyti svarbiausią savo mokslo darbą *Taislius augyminis (Tayslós augumyynis)* ir jame išsamiai aprašė visą Žemaitijos augaliją: aptarė augalų sandarą, paaiškino augalų morfologijos terminus, aprašė 643 žiedinių augalų ir 150 sporinių augalų ir grybų genčių¹. Minėtų darbų pačiam J. A. Pabrėžai nepavyko išspausdinti. Jo rankraštis publikuotas Lietuvių kalbos institute prieš keletą metų: 2009 m. pasirodė pirma rankraščio dalis, 2014 m. – antra dalis, o 2015 m. baigta publikuoti likusi rankraščio dalis (žr. TA I, TA II, TA III)².

Botanikos terminijai svarbūs ir kito žemaičio – mokytojo Lauryno Ivinskio darbai (1810–1881), ypač likęs neišspausdintas jo rankraštis *Prigimtūmėnė, turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo* (toliau – *Prigimtūmenė*), parašytas apie 1870 metus. Šio rankraščio antroje dalyje *Žolėmina* autorius pateikė sisteminių grybų ir augalų vardyną, kuriame nurodoma 218 šeimų ir per 2520 genčių lietuviškų vardų (plačiau žr. Jankevičius, Jankevičienė 1962: 151–163; Auksoriūtė 2000; 2004).

Amerikoje lietuvių kalba leisto laikraščio *Dirva* redaktoriaus kunigo Antano Miluko iniciatyva 1900 m. buvo išspausdinta J. A. Pabrėžos *Taisliaus augyminio* rankraščio, pavadinto *Botanika arba Taislius augyminis*, dalis. Tai pirmas lietuviškas spausdintas botanikos terminų žodynas, kuriame yra ir augalų vardynas, tik jis išspausdintas Amerikoje. Antruoju spausdintu lietuvišku botanikos terminų žodynu laikytinas 1902 m. Rusijoje, Irbito mieste, išėjęs hektografuotas leidinys *Lietuviški augalų vardai. Lietuvių–lotynų kalbų botanikos terminų žodynėlis*, parengtas Kazimiero Drąsutavičiaus. Tai 42 psl. žodynėlis, pasirašytas Bugienio slapyvardžiu (plačiau žr. Kruopas 1998 (1975): 266–267; Klimavičiūtė 2005: 26; LKTŽ 2008: 13).

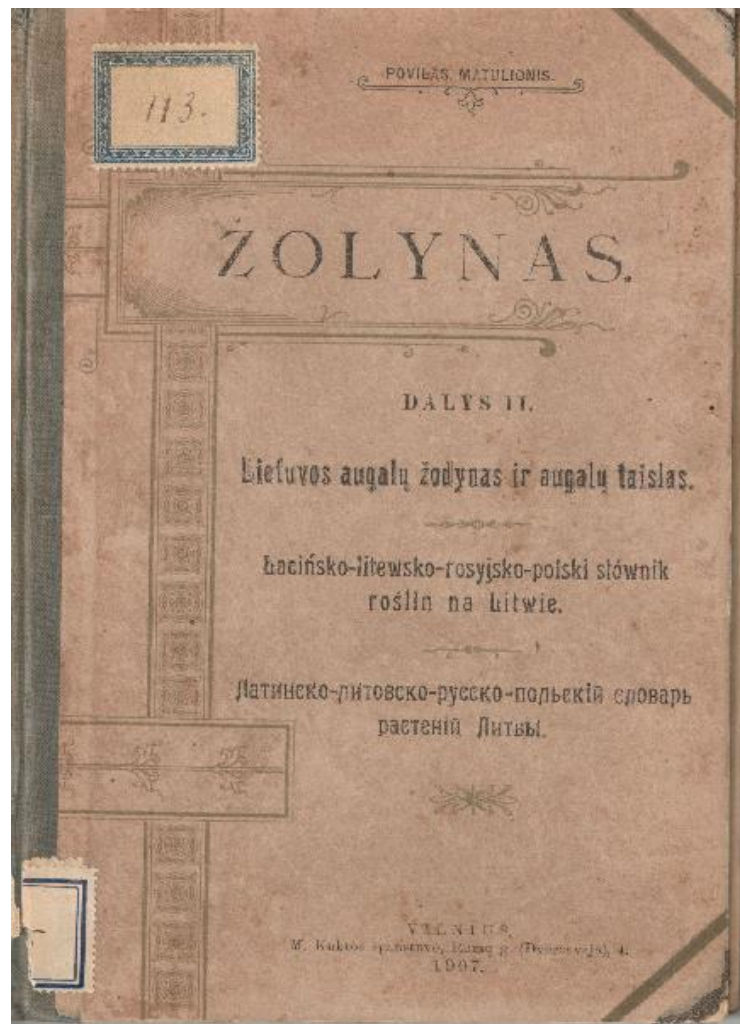
Pirmasis Lietuvoje spausdintas botanikos žodynas yra 1906³ m. išleistas Povilo Matulionio *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taislas* (toliau – *Žolynas*), nors chronologiškai jis yra trečias spausdintas šios srities žodynas (žr. 1 pav.). Tai augalų vardynas, kuriame galima rasti ir šiek tiek botanikos terminų.

¹ Apie J. A. Pabrėžos kalbą ir rašybą plačiau žr. Subačius (1996: 10–113; 2009: 9–28).

² Rankraštį *Taislius augyminis* spaudai rengė dr. Rita Šepetytė, dėkoju jai už konsultacijas.

³ Pirmame knygos lape nurodyti 1906 m., nes knygą tais metais planuota išleisti, tačiau spaustuvė vėlavo ją išspausdinti, tad viršelyje nurodyti 1907 m.

P. Matulionis (1860–1932) – įžymus lietuvių miškininkas, mokslininkas ir pedagogas. „Daugeliui P. Matulionio darbų tenka vartoti pažyminį *pirmasis*: jis pirmasis paskelbė kraštotyrinį straipsnį lietuvių kalba (1891), pirmasis lietuviškai aprašė gintarą (1922) ir pripažintas pirmuoju kraštotyrininku; jis pirmasis lietuvis, nustatęs lietuvių paplitimo ribas Vilniaus gubernijoje (1901) ir rengęs etnografinį žemėlapi; jis – pirmosios Lietuvos žuvininkystės ir vandens ūkio plėtros programos (1903) <...> bendraautoris; jis parengė ir išleido pirmąjį lietuvišką augalų pavadinimų žodyną (1906), žinomą *Žolyno* pavadinimu, pirmąjį Lietuvos geografinį žemėlapi (1923), pirmąjį reljefinį žemėlapi *Lietuvių ir latvių žemė* (1921); jis vadovavo *Aukštųjų mokslų draugijai*, dalyvavo steigiant *Aukštuosius kursus* <...>“ (Deltuvus 2014: 12–13).

1 PAV. *Žolyno* viršelis

P. Matulionis, pradėjęs rengti augalų vardyną, jau buvo sukaukęs nemažai lietuviškų augalų vardų kaip Lietuvos miškininkas. Jis turėjo neginčijamą pranašumą, palyginti su pirmtakais ir amžininkais, nes buvo studijavęs Peterburgo miškų institute botaniką ir gavęs mokslinius augalų sistematikos pagrindus (Deltuvus 2014: 312). P. Matulionis planavo išleisti dviejų dalių veikalą: pirmoje dalyje turėjo būti aprašyta augalų morfologija, pateiktos iliustracijos, o antrąją dalį turėjo sudaryti Lietuvos augalų žodynas ir augalų sistema. Pirmoji dalis liko neišleista. Kaip rašo Jonas Dagys, „pagrindinė kliūtis buvo jo tarnybos vietos perkėlimas iš Lietuvos į Smolenską. Atsidūręs toli nuo Vilniaus, jis nebegalėjo palaikyti artimų ryšių su Vilniaus leidyklomis, o gal ir administracinis darbas padidėjo, nebeleisdamas autoriui atsidėti grynai moksliniam darbui“ (Dagys 1957: 33).

Žolyno pratarinėje P. Matulionis nurodo, ko siekė rengdamas vardyną: „1. paduoti mūsų tėvynės sužinotą augalų skaitlią, 2. suvesti kuopon išbarstytaš visur žinias, 3. sutvarkyti ir suderinti jas, teipogi išdraikytus augalų vardavimus kaip žmonių kalboje, teip ir raštuose, per ką sumažėtų prieštaravimų daugybę“ (Ž 3). Jis pabrėžė, kad gyvojoje žmonių kalboje, o dar dažniau raštuose vienu žodžiu įvardijami 2–3 skirtingi augalai ir atvirkščiai – vienas augalas įvardijamas keleriopai. Autorius nurodė ir principus, kaip tuos dalykus pateikia vardyne: „Tokuose atsitikimuose aš iškėliu vien tus vardus, kurie ar plačiau meniami, ar tikriau jie išreiškia augalo žimas, ar senesnes kilmes, ar reiškiau yra patvirtinti mūsų artimųjų tautų kalbomis: latvių, lenkų, rusų“ (Ž 3).

Pasak P. Matulionio, į vardyną atrinkta apie 3000 lietuviškų augalų vardų iš 5000 girdėtų ar skaitytų žodžių. Kai kuriuos vardus autorius atmetė kaip klaidingus, nes ne visi žodžių rinkėjai išmanė botaniką ar lietuvių kalbą, o ir augalų vardų pateikėjai ne visada pažino augalą, tad pasakė ir netikslių vardų. Į *Žolyną* įtraukti tik Lietuvoje augančių augalų vardai, vazoninių ir atvežtinių augalų vardų P. Matulionis neteikė (Ž 4). *Žolyne* galima rasti 716 augalų genčių ir apie 2000 rūšių vardų. Atkreiptinas dėmesys, kad vardyne neskiriami, t. y. kartu pateikiami, augalų ir grybų vardai. Tuo metu grybai buvo priskiriami prie augalų, jie dar nebuvo išskirti į atskirą karalystę, todėl šiame straipsnyje grybai irgi nagrinėjami kaip augalų dalis.

P. Matulionio *Žolyną* sudaro trys dalys: 1. *Rodikle sulyg lotiniško abecyno*; 2. *Rodikle sulyg lietuviško abecyno*; 3. *Augalų taislas sulyg istoriškai-gamtiškosios tvarkos*. Pirmoje dalyje pagal lotynišką abėcėlę surašyti augalų vardai; pirmiausia duodamas lotyniškas vardas, tada lietuviškas

vardas su jį paminėjusio autoriaus nuoroda ir atitikmenys rusų ir lenkų kalbomis. Pirma pateikiamas genties vardas, o po to išvardijami rūšių vardai, pvz.:

Asperugo. L. – *Šiurkštelė*. P. (*Ašryna*) – *Оструца* – *Lepczyca*

A. procumbens. L. – *Š. mėlinoji*. – *О. Лежачая* – *L. Leżąca* (Ž 10).

Retai pasitaiko, kad būtų pateiktas tik genties vardas, pavyzdžiui, *Ligustrum*. – *Lubistras*, Mln. – *Ligustr.* (Ž 37), dažniausiai duodami ir rūšių vardai, o jų skaičius įvairus, prie kai kurių augalų nurodyta per dešimt rūšių vardų, pavyzdžiui, *plūdės* pateikta 15 rūšių vardų (žr. 2 pav.).

— 48 —

Polystichum	—	—	Paproč
„ Thelypteris Sw.	—	—	„ błotna.
„ cristatum. Rth.	—	—	„ grzebieniasta.
Polytrichum. L.	Kimsa Mln.	Медвѣжіи мохъ:	Plonnik.
„ aloides.	„ aliweide P.	—	„ aloesowaty,
„ commune. L.	„ Seryčia Iv. (Gegužlinis).	„ кукушкинъ ленъ,	„ pospolity,
„ formosum,	„ gludnoji.	—	„ bladuszczeci- nowy,
„ juniperinum.	„ bergžde. Mln.	—	„ jałowaty,
„ nanum.	„ mažyle.	—	„ karłowaty,
„ piliferum	„ blakstiene,	—	„ włosisty,
„ undulatum.	„ banguote.	—	„ falisty,
„ urnigerum.	„ alwaneše. P.	—	„ falcowaty,
Populus. L.	Peple P. Topolis:	Тополи и Осны	Topola.
„ alba L.	„ baltalapis.	Тополь серебри- стый,	„ biała.
„ laurifolia. Led.	„ lauralapis.	„ лавролистный,	„ laurulišcia.
„ nigra L.	„ Jovaras.	„ Осокорь,	„ Sokora.
„ pyramidalis Roz.	„ glaustašakis.	„ итальянскій,	„ włoska.
„ tremula.	„ Apuše.	Осына.	Osina.
Potamogeton. L.	Plude, P.	Рдестъ:	Wrzeczniak (wod- nica)
„ alpinus Balbis	„ n muninnis.	—	—
„ compressus L.	„ paplioksta.	„ сплюснутый,	„ splaszczony.
„ gramineus L.	„ jėvuote.	—	—
„ crispus L.	„ garbanota P.	„ курчавый,	„ kędzieżawy.
„ densus L.	„ —	—	—
„ fluitans Rth.	„ upine.	„ рѣчной,	—
„ lucens L.	„ taškuote.	„ блестящий,	„ lśniący.
„ marinus	„ ežerine.	„ озерный,	—
„ natans L.	„ mauduola P.	„ плавающий	„ pływający.
„ obtusifolius M.	„ —	„ туполистный	—
A. K.	—	—	—
„ pectinatus L.	„ šuketa.	„ гребенчатый,	„ grzebieniaste
„ perfoliatus L.	„ įsismaugus P.	„ произрастаю- щий,	„ przerosły.
„ praelongus Wolf.	„ prasingus.	„ длинный	„ długoliści.
„ pusillus L.	„ silpnute.	„ маленькій,	„ mały.
„ zostarekfolius	„ siauralape.	—	„ wązkoliści.
Potentilla L.	Sidobražole:	Лапчатка.	Srebrnik:
„ alba L.	„ baltoji,	„ бѣлая,	„ biały,
„ Anserina L.	„ žaseline, B.	„ Гусиная лапка,	„ pospolity,
„ argentea L.	„ tikroji,	„ серебрястая,	„ srebrzysty,
„ aurea.	„ auksuote,	—	„ złotisty,
„ canescens Bess.	„ šunine,	„ сѣроваята,	„ siwy,
„ Fragaria.	„ žiemuogine,	—	„ poziomkowy,
„ fruticosa L.	„ Noryčžole B.	„ Курильскій чай	—
„ norvegica L.	„ Saknepiršte Mln.	„ Норвежская,	„ dwoiestodzielny,
„ opaca L.	„ ruškana,	„ тусклая,	„ ciemny,
„ palustris žiur. Comarum	—	„ болотная,	—

2 PAV. *Žolyno* 48 puslapis

Prie kai kurių lietuviškų genčių ir rūšių vardų pateikiama ir sinonimų, jie rašomi greta skliaustuose, pvz.: *Althaea* – *Ybiškė*. P. (*Rožė*) (Ž 7); *Lactarius trivialis* F. – *Pienius Paalksne* Iv.

(*Kiaulgribas*) (Ž 35). Kitur sinonimai rašomi be skliaustų, pvz.: **Convallaria**, Lin. – *Gludišius*. *Pakalnūtis* (Ž 21); **Cornus mas** – *Sedula tikroji* P., *Smiltre* Iv. (Ž 21). Pasitaiko, kad prie lietuviško genties vardo kaip sinonimas nurodomas rūšinis pavadinimas, pvz.: **Lamium** L. – *Notruole (Dilgele kurčioji)* (Ž 35). Atkreiptinas dėmesys, kad ne prie visų genčių ir rūšių vardų pateikti rusiški ir lenkiški atitikmenys, pvz.:

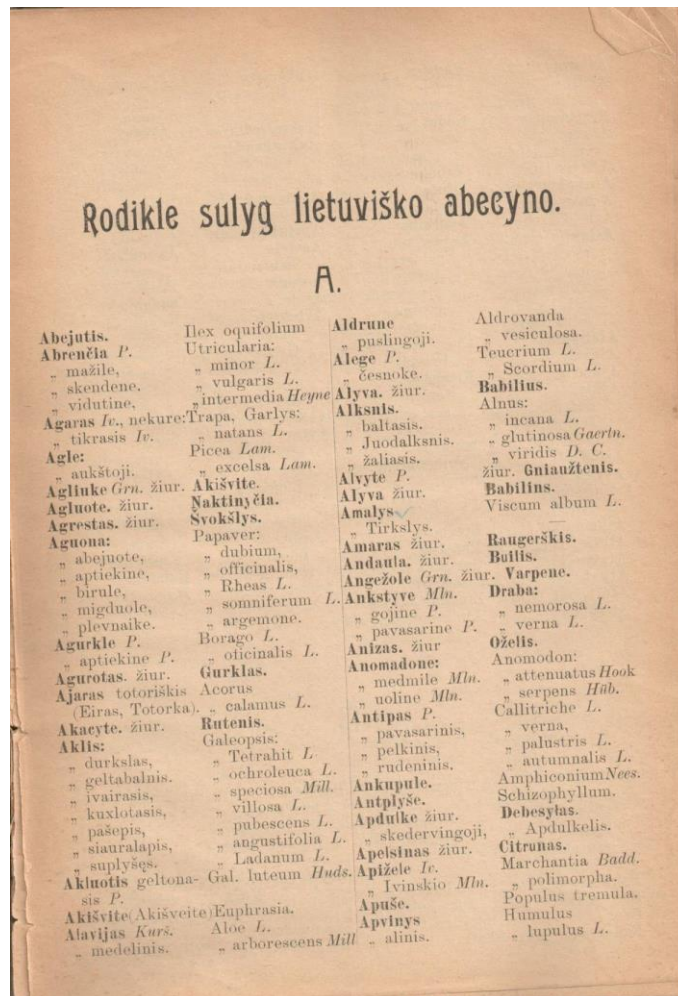
Ptilidium – *Kerpunele* – *Orlica*

P. ciliare Ness. – *K. Pintinele* Mln. *Brzęsniak* (Ž 49)

Sphaerella Witttr – *Apivale* P.

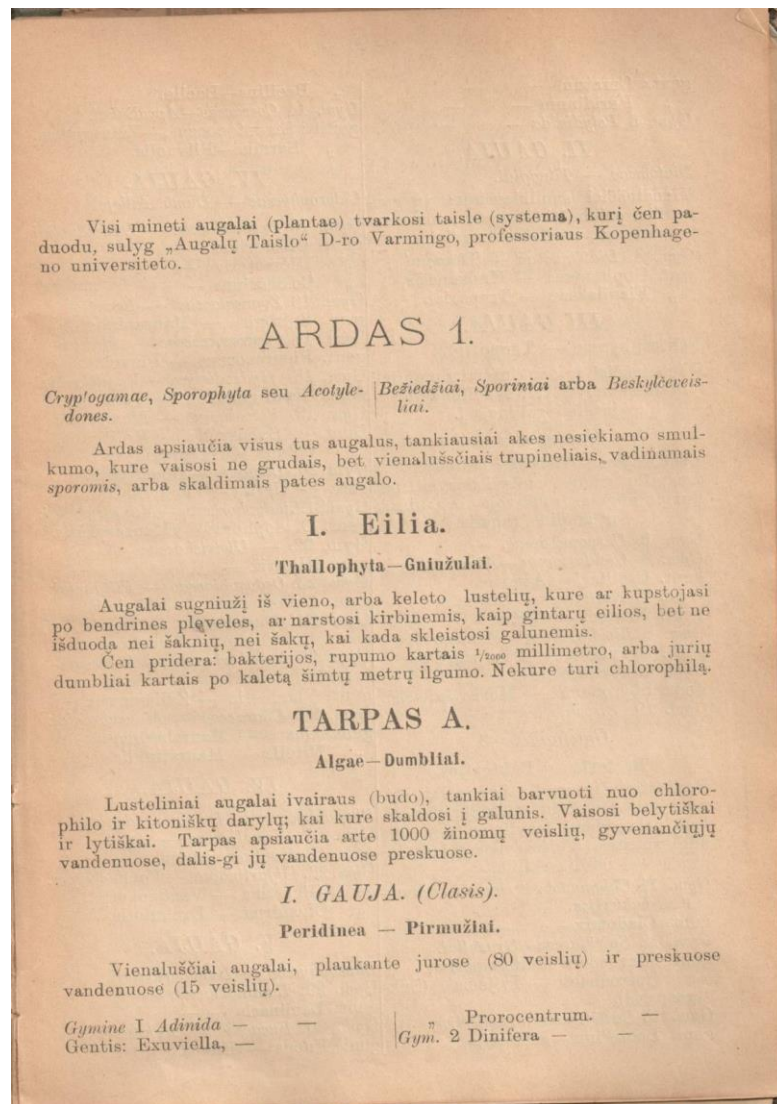
S. aquilina Auers – *A. areline* (Ž 56).

Antroje *Žolyno* dalyje pagal lietuvišką abėcėlę surašyti lietuviški augalų genčių ir rūšių vardai, greta nurodant jų lotyniškus atitikmenis (žr. 3 pav.).

3 PAV. *Žolyno* II dalies pradžia, 63 puslapis

Trečioje *Žolyno* dalyje P. Matulionio pateikiama augalų sistema, pagrįsta danų botaniko Johano Eugenijaus Varmingo (Johan Eugenius Warming, 1841–1924) veikale *Ekologinė augalų geografija* (*Oekologische Pflanzengeographie*, 1896) išdėstytais principais (Deltuvas 2014: 315). Jos pateikimas matyti iš 4 pav. Kaip pabrėžia Jonas Dagys, „[J]ei palyginsime šią P. Matulionio sistemą su dabartine filogenetine augalų sistema, tai pamatysime, kad tik Bežiedžių augalų skyrius dabar kitaip klasifikuojamas: ką Matulionis laikė klasėmis, dabar vertinama, kaip atskiri tipai. O žiedinių augalų sistemoje esminių pakitimų neįvyko“ (Dagys 1957: 33).

4 PAV. *Žolyno* III dalies pradžia, 97 puslapis

Apie P. Matulionio darbus ir jo *Žolyną* daugiausia rašė gamtos mokslų tyrėjai: 1957 m. išleistas straipsnių rinkinys *Ižymus lietuvių miškininkas – prof. Povilas Matulionis*, 2014 m. pasirodė Romualdo Deltuvos monografija *Povilas Matulionis: ateities pradžia – tai mes*.

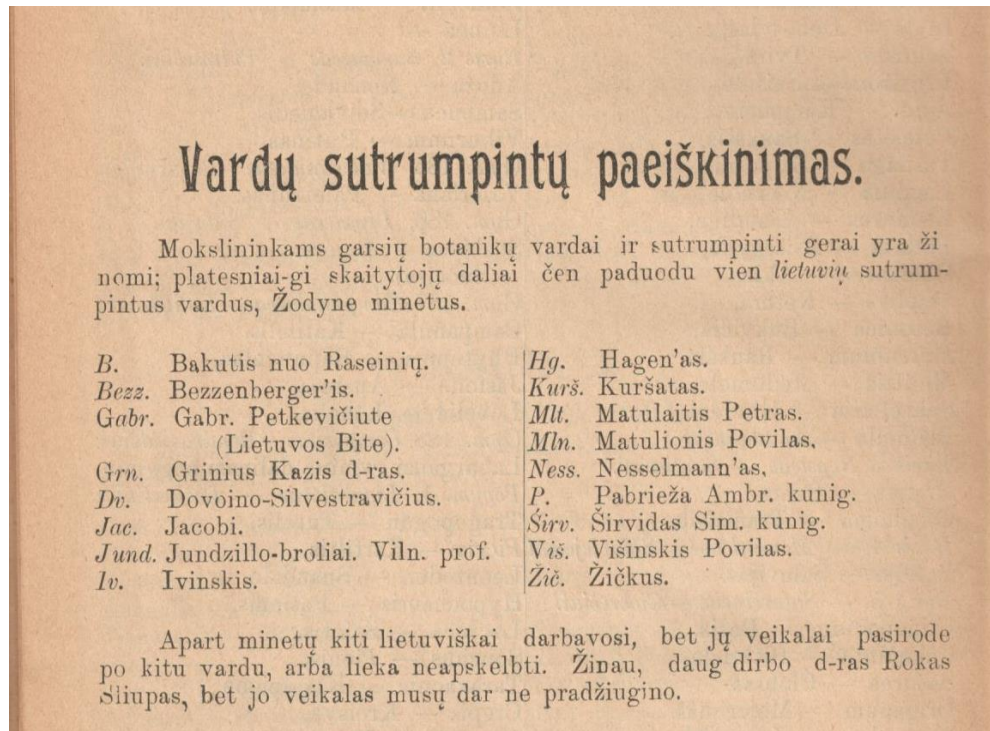
Šio straipsnio tikslas – remiantis aprašomuoju gretinamuoju metodu nustatyti P. Matulionio pateiktų *Žolyno* augalų genčių vardų autorinius šaltinius, vardyne pateiktų augalų genčių vardų originalias formas. Lyginimo pagrindas – J. A. Pabrėžos ir L. Ivinskio rankraščiuose pateikti vardai. Straipsnio objektas – 716 lietuviškų augalų genčių vardų, pateiktų pirmoje *Žolyno* dalyje, neįskaitant sinonimų.

ŽOLYNO AUGALŲ GENČIŲ VARDŲ AUTORINIAI ŠALTINIAI

P. Matulionis *Žolyno* pratarinėje pateikė naudotų šaltinių sąrašą, o kaip paskutinį šaltinį nurodė savo paties iš įvairių Lietuvos kampelių per 15 metų surinktus augalų vardus. Prie lietuviško augalo vardo jis dažniausiai davė to augalo vardą užrašiusio ar jį pasiūliusio tyrinėtojo pavardės santrumpą, o santrumpų sąrašą įdėjo knygos pabaigoje (žr. 5 pav.). Sąrašė pateikta 17 santrumpų, tačiau peržiūrėjus prie pirmoje dalyje teikiamų lietuviškų genčių vardų nurodytas santrumpas rastos dar kelios, neįtrauktos į sąrašą, pvz.: ***Ficus*** – *stega* Al., ***Melilotus*** – *barkunas* Al., ***Platanus*** – *jievaras* All.; ***Actaea*** – *kiauleuogė* Hag., ***Chaerophyllum*** – *gurgždis* Hag., ***Cardamine*** – *kresa* H.; ***Ceramium*** – *ragmaure* I.; ***Elaphomyces*** – *riešutys* Sember.; ***Lupinus*** – *lupinas* Staug., ***Viburnum*** – *putinas* Staug., ***Castanea*** – *kaštanas* St.; ***Conferva*** – *maurena* Z.; ***Oenanthe*** – *išne* Ž. Kaip matyti iš *Lietuviško botanikos žodyno* (toliau – LBŽ), jame prie vardų *stega* (LBŽ 142) ir *barkūnas* (LBŽ 218) pateikiamos santrumpos Alk ir Mln, o prie *jievaro* (LBŽ 266) – Alk. Pastaroji santrumpa yra Jono Aleksos pavardės santrumpa, jo Suvalkijoje surinktų augalų vardų sąrašu naudojosi Jonas Staugaitis (LBŽ XXIX), o Mln yra P. Matulionio pavardės santrumpa. Taigi P. Matulionis, matyt, kaip Al. trumpino J. Aleksos pavardę, tik prie *jievaro* įsivėlė korektūros klaida. Tokia pat klaida galima laikyti ir santrumpų Hag. ir H. bei Staug. ir St. nevienodumus. Pirmosios yra K. G. Hageno pavardės santrumpos, nors santrumpų sąrašė P. Matulionis trumpino Hg., o antrosios – J. Staugaičio pavardės santrumpos. Tai patvirtina LBŽ duomenys. Ką reiškia santrumpos I., Sember., Z. ir Ž., sunku

pasakyti, nes LBŽ nurodyta, kad *ragmaurė* yra J. A. Pabrėžos teiktas vardas, o *išnė* – L. Ivinskio (žr. LBŽ 79 ir 237).

5 PAV. Pavardžių santrumpų sąrašas, 110 puslapis

1. Gretinamieji *Žolyno* ir J. A. Pabrėžos raštų augalų genčių vardai

Žolyne daugiausia pateikta J. A. Pabrėžos teiktų augalų genčių vardų – jų yra 303. Kaip pratarmėje nurodo P. Matulionis, jis naudojosi J. A. Pabrėžos žodynu *Botanika arba Taislius auguminis* (toliau – BT), išleistu Amerikoje 1900 m. (Ž 3). Šiame žodyne spausdinama nedidelė J. A. Pabrėžos 1843 m. rankraščio *Taislius augyminis* (toliau – TA) dalis – įvadas ir augalų sąrašas, apie kurį BT pratarmėje rašoma: „Svarbiausiu dalyku tame veikalė yra alfabetiškė surašas augmenų, randančiūsi vakarinėje Lietuvos dalyje, su padėjimu pre kiekvieno lotyniško vardo“ (BT 8). BT rengėjai nurodė, kad J. A. Pabrėžos veikalas parašytas žemaitiškai, spausdinant pakeista tik rašyba: „Šeip spaudinime viską, ką turime, žodis į žodį, permaintydami tik rašybą“ (BT 8).

Palyginus *Žolyne* pateiktus augalų genčių vardus, prie kurių nurodyta J. A. Pabrėžos pavardės santrumpa, ir BT pateiktus augalų genčių vardus, matyti, kad yra skirtumų. Tiesa, 153 augalų genčių vardai, o tai sudaro 50,5 proc. *Žolyne* duodamų J. A. Pabrėžos vardų, abiejuose vardynuose visiškai sutampa, pvz.: *parše* (*Achyrophorus*), *ajaras* (*Acorus*), *aldrunė* (*Aldrovanda*), *gašiokė* (*Amaryllis*), *niukštarutė* (*Andropogon*), *vyrskaida* (*Androsace*), *katpėdė* (*Antennaria*), *uolunė* (*Azalea*), *šiuišele* (*Erigeron*), *šluotytiš* (*Himantia*), *platuže* (*Sticta*), *bokštyte* (*Turritis*)⁴. Reikėtų nurodyti, kad *Žolyne* galūnė *-ė* rašoma dvejopai: kaip dabar įprasta, t. y. su taškeliu, bet kitur ji rašoma be taškelių – kaip *-e*, pavyzdžiui, *soroke* (*Milium*). BT tokia galūnė žymima brūkšneliu, t. y. rašoma *-ē*, pavyzdžiui, *sorokē* BT 152, taigi galūnės rašybos skirtumų BT nėra.

Kai kurių abiejuose vardynuose pateiktų vardų skirtumai yra tik tos pačios giminės žodžio galūnės balsio ilgumas: *Žolyne* duodami vardai su galūne *-is*, o BT – su galūne *-ys*, pvz.: *kibis* (*Aretium*) *Ž*, *kibys* BT, plg. *kybis* (~*kibis*) TA II 394; *kietis* (*Artemisia*) *Ž*, *kietys* BT, plg. *kyitis* (~*kietis*) TA II 410; *jautšonis* (*Bupleurum*) *Ž*, *jautšonys* BT, plg. *jautszonis* (~*jautšonis*) TA I 327; *driekis* (*Isaria*) *Ž*, *driekys* BT, plg. *dryikis* (~*driekis*) TA III 134; *bluzganis* (*Physarum*) *Ž*, *bluzganys* BT, plg. *blóórganis* (~*bluzganis*) TA III 129⁵. Tokių besiskiriančių vardų rasta 15, o vienas iš jų pateiktas priešingai – su ilga galūne *Žolyne* (*žvaginyš*) (*Melampyrum*), bet su trumpa galūne BT (~*žvaginis*), plg. *žwagyynis* (~*žvaginis*) TA II 255. Tokių aptarto balsio skirtumų pasitaiko ir šaknyje: *skidune* (*Parmelia*) *Ž*, *skydunė* BT, plg. *skiduuny* (~*skydūnė*) TA III 48; *dobilas* (*Trifolium*) *Ž*, *dobylas* BT, plg. *dobyłs* (~*dobilas*) TA II 335. Šie skirtumai yra rašybos dalykas. Kaip buvo minėta, J. A. Pabrėžos rankraščio rašyba BT buvo keičiama.

Pusė *Žolyne* pateiktų vardų nuo BT nurodytų vardų daugiau ar mažiau skiriasi (150 augalų genčių vardų). Besiskiriančius augalų genčių vardus palyginus su J. A. Pabrėžos TA pateiktais vardais (2015 m. baigtoje publikuoti rankraščio dalyje yra pateiktas ir BT išspausdintas augalų vardų sąrašas), matyti, kad daugumos besiskiriančių *Žolyno* ir *Taisliaus augyminio* vardų skirtumai nedideli. Keli augalų genčių vardai skiriasi gimine, pvz.: *ramunis* (*Anthemis*) *Ž*, *ramunē* BT, plg. *ramóóny* (~*ramunė*) TA II 429; *uobelis* (*Cotoneaster*) *Ž*, *uobelė* BT, plg.

⁴ Skliaustuose teikiamas *Žolyne* duotas lotyniškas augalo genties vardas.

⁵ Skliaustuose teikiamas į bendrinę kalbą transponuotas augalo genties vardas. Nurodomas pagrindinėje TA augalų aprašomojoje dalyje J. A. Pabrėžos pateiktas vardas, taigi ir spausdinto tomo, o ne rankraščio, numeris ir puslapis.

óulobely (~uolobelė) TA II 156; *šalpusnis* (*Tussilago*) Ž, *šalpusnė* BT, plg. *szalpósny* (~šalpusnė) TA II 406; *činčiberas* (*Verbena*) Ž, *činčiberė* BT, plg. *czinczybeery* (~činčiberė) TA II 251. *Žolyne* šiais atvejais pakeista giminė ir teikiami vyriškosios giminės vardai.

Kitos nedidelės grupelės vardų (20 vardų) giminė ta pati, skiriasi tik galūnė, pvz.: *dirsa* (*Bromus*) Ž, *dirsė* BT; *kaukis* (*Caucalis*) Ž, *kaukas* BT, plg. *kauks* (~kaukas) TA I 335; *pentinius* (*Delphinium*) Ž, *pentinas* BT, plg. *pentyns* (~pentinas) TA II 196; *salotis* (*Lactuca*) Ž, *salotas* BT, plg. *sałoots* (~salotas) TA II 445; *raukšle* (*Marrubium*) Ž, *raukšla* BT, plg. *raukszła* (~raukšla) TA II 250; *biretune* (*Nicandra*) Ž, *biretuna* BT, plg. *býretuna* (~biretūna) TA I 303; *šiurkšte* (*Stereocaulon*) Ž, *šiurkšta* BT, plg. *śziórkszta* (~šiurkšta) TA III 47. Kaip matyti iš pavyzdžių, galūnė pakeista *Žolyne*, nes BT duodami vardai su tokia galūne, kokia buvo TA originale.

Keli *Žolyne* pateikti vardai nuo BT teikiamų vardų skiriasi tik dūrinio sandu ar priesaga, pvz.: *liutonasris* (*Antirrhinum*) Ž, *liaunasrė* BT, plg. *launasry* (~liaunasrė) TA II 259; *plikaplaiskis* (*Gymnostomum*) Ž, *plikžiopla* BT, plg. *plykžiopla* (~plikžiopla) TA II 561; *ankstывe* (*Draba*) Ž, *anksta* BT, plg. *qksta* (~anksta) TA II 277; *sausmedis* (*Lonicera*) Ž, *sauskune* BT, plg. *sauskuuny* (~sauskūnė) TA I 310; *eršketys* (*Rosa*) Ž, *erškrožė* BT, plg. *erszkroozy* (~erškrožė) TA II 174; *šepše* (*Leskea*) Ž, *kopturšepšė* BT, plg. *kopturšėepšy* (~koptūršepšė) TA II 576.

P. Matulionis *Žolyne* kelių augalų gentims įvardyti pateikė J. A. Pabrėžos TA duotus sinonimus ar rūšinius vardus, dauguma kurių paimti iš šnekamosios kalbos, pvz.: *epejeida* (*Hedera Helix*) Ž, *slanka* BT, plg. *jonooszós sląqąka* (~jonošius slanka), sin. *pruus. epějeydôs* (~epejeidos) TA I 321; *uožekšnis* (*Evonimus*) Ž, *atkakšnys* BT, plg. *atkaksznis* (~atkakšnis), sin. *pruus. ožeksznis* TA I 312; *kularda* (*Chenopodium*) Ž, *balanda* BT, plg. *bałqąda* (~balanda) TA I 349, *bałqąda kuularda* (~balanda kūliarda) (*Chenopodium Ambrosioides*) TA I 351; *kenis* (*Abies*) Ž, *egle* (*Abies Picea*) BT, plg. *egly* (~eglė), *egly kienys* (~eglė kėnis) (*Abies Picea*) TA II 517; *žliugis* (*Stellaria*) Ž, *žvaizdininkė* BT (*žliugis* – *Stellaria media* BT), plg. *żwayzdyniky* (~žvaizdinykė), *żwayzdyniky žluugis* (~žvaizdinykė žliūgis) (*Stellaria media*) TA II 125.

Atskirai reikia aptarti *Žolyne* su J. A. Pabrėžos pavardės santrumpa pateiktus 11 augalų genčių vardų, kurie visiškai skiriasi nuo BT nurodytų vardų, pvz.: *plukė* (*Anemone*) Ž, *balas* BT, plg. *baals* (~balas) TA II 212; *šilinykas* (*Alisma*) Ž, *igautrama* BT, plg. *igautrama* (~igautrama) TA II 83; *kartuolė* (*Aristolochia*) Ž, *numgina* BT, plg. *nómgyna* (~numgina) TA II 466; *šiurkštelė* (*Asperugo*) Ž, *ašruna* BT, plg. *aszruna* (~ašrūna) TA I 285; *žande* (*Eryngium*) Ž, *zunda* BT, plg.

zuunda (~zunda) TA I 326; *glimždis* (*Exosporium*) Ž, *glimširtys* BT, plg. *glymsžyrtis* (~glimširtis) TA III 138; *rukštelis* (*Oxalis*) Ž, *uksunė* BT, plg. *óksuuny* (~uksūnė) TA II 136; *anomadonė* (*Anomodon*) Ž, *tarpdantblakstėnė* BT, plg. *tarpdantblakstieny* (~tarpdantblakstėnė) TA II 575; *kardylas* (*Gladiolus*) Ž, *mėčalis* BT, plg. *miečzaalis* (~miečalis) TA I 177; *indegas* (*Indigefera*) Ž, *anglija* BT, plg. *qglyje* (~anglija) TA II 359; *peple* (*Populus*) Ž, *tapalis* BT, plg. *tapalis* (~tapalis) TA II 97. Kaip matyti iš pavyzdžių, į BT įtraukti augalų genčių vardai paimti iš J. A. Pabrėžos TA, o P. Matulionis *Žolyne* pateikė kitus nei tuose darbuose vardus. Peržiūrėjus aptartų augalų genčių vardus ir sinonimus LBT pastebėta, kad nei prie vieno iš jų nėra J. A. Pabrėžos pavardės santrumpos, dažniausiai nurodyta P. Matulionio pavardės santrumpa. Taigi galima pagrįstai suabejoti, kad šie augalų genčių vardai yra paimti iš J. A. Pabrėžos raštų. Matyt, P. Matulionis kai kuriuos BT pateiktus skolinius sulietuvino (*uksūnė* > *rūkštelis*, *mėčalis* > *kardylas*), jam pasirodžiusį sudėtingos darybos vardą pakeitė skoliniu iš lotynų kalbos (*tarpdantblakstėnė* > *anomadonė*) ar priderino prie lotyniško vardo atsisakęs šalies pavadinimo (*anglija* > *indegas*).

Palyginus BT ir TA pateiktus vardus, aiškiai matyti, kad BT yra nurodyti augalų genčių vardai iš J. A. Pabrėžos rankraščio, tik kai kurių rašyba BT pakeista, o P. Matulionis ne visus J. A. Pabrėžos BT teiktus vardus perrašė tiksliai, ir tokie netiksliai perrašyti vardai sudaro per 49,5 proc. visų *Žolyne* kaip J. A. Pabrėžos augalų vardai pažymėtų vardų.

2. Gretinamieji *Žolyno* ir L. Ivinskio raštų augalų genčių vardai

Antroji pagal gausumą augalų genčių vardų grupė, kurią sudaro 144 vardai, yra iš L. Ivinskio raštų paimti vardai. P. Matulionis nurodė, kad vienas iš jo vardyno šaltinių buvo L. Ivinskio „botaniški grybų ir damblių“ piešiniai, jam suteikti Mečislovo Davainio Silvestravičiaus (Ž 3). Žinoma, kad L. Ivinskis 1873 m. parengė grybų atlasą (toliau – GA), kuriame pateikė mokslinį grybų aprašą ir nemažai jų piešinių. Šis atlasas Varšuvoje vykusiame botanikų suvažiavime buvo atrinktas ir išsiųstas į pasaulinę parodą, 1873 m. vykusią Vienoje. Grybų atlasui Vienoje dingus, autorius vėliau jį rengė iš naujo (plačiau žr. Petkevičiūtė 1988: 93–94). Yra išlikusių L. Ivinskio aptartų grybų piešinių, ir jie saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne. Ten saugomi du rankraščiai – *Agaricus aeruginosus* IV *Pratella* (F1-660) ir *Scaurus Agaricus rufo divaceus* (F1-661), iš viso 226 puslapių su paties L. Ivinskio pieštais grybų piešiniais, o piešinių yra 769. Grybai aprašyti 1868–1874 ir 1876 metais.

Šiuose grybų aprašuose L. Ivinskis pateikė 73 lietuviškus grybų rūšių pavadinimus (plačiau žr. Auksoriūtė 2012: 217–243 ir kompaktinę plokštelę *Lauryno Ivinskio grybų atlaso rankraštis*). Gali būti, kad P. Matulionis ką nors iš šių L. Ivinskio rankraščių turėjo.

Palyginus išlikusiuose L. Ivinskio GA rankraščiuose pateiktus lietuviškus grybų vardus su *Žolyne* duodamais vardais matyti, kad 8 grybų genčių vardai abiejuose darbuose sutampa: *šukenis* (*Clavaria*) Ž, plg. *szukēnis* GA; *gniaužtenis* (*Helvella*) Ž, plg. *gniaužtēnis* GA; *ausunis* (*Peziza*) Ž, plg. *àusūnis*, *bòbausis* GA; *rudetras* (*Erineum*) Ž, plg. *rudiētras* GA; *lapelaižis* (*Merulius*) Ž, plg. *lapièlājzis* GA; trijų iš jų skiriasi galūnės: *skilemynas* (*Boletus*) Ž, plg. *skilièmina* GA; *vinguris* (*Daedalea*) Ž, plg. *wìngurīs* GA; *dygminas* (*Hydnum*) Ž, plg. *dīgminīs* GA.

Kaip jau minėta, didžiausias L. Ivinskio gamtos mokslų veikalas yra *Prigimtūmenė*. Šio rankraščio P. Matulionis šaltinių sąrašė nenurodė, tačiau pamėginus palyginti *Žolyne* su L. Ivinskio pavardės santrumpa pateiktus vardus ir *Prigimtūmenės* vardus, sutampančių augalų genčių vardų rasta nedaug – tik 22 vardai, o tai sudaro apie 15 proc. visų *Žolyne* su L. Ivinskio pavardės santrumpa duotų augalų genčių vardų. Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma šių vardų yra paimti iš to meto šnekamosios kalbos, nes vienas L. Ivinskio taikytų terminų kūrimo būdų buvo šnekamosios kalbos žodžių terminologizavimas (plačiau žr. Auksoriūtė 2000: 57–68). Sutampa šie vardai: *katpede* (*Gnaphalium*) Ž, plg. *kātpiedé* (~katpèdè) Pr 255; *linas* (*Linum*) Ž, plg. *līnas* (~linas) Pr 167; *lapelaižis* (*Merulius*) Ž, plg. *gajdkojis*, *lapièlājzis* (~gaidkojis, lapèlaižis) Pr 66; *briedgaure* (*Nardus*) Ž, plg. *brīdgāuris* (~briedgauris) Pr 127; *pušis* (*Pinus*) Ž, plg. *pūšzis*, *kwājé* (~pušis, kvajè) Pr 143; *aviete* (*Rubus*) Ž, plg. *awièté* (~avietè) Pr 203; *ruta* (*Ruta*) Ž, plg. *rūta* (~rūta) Pr 165. Tik vienas iš paminėtų vardų skiriasi galūne: *Žolyne* pateikta *briedgaurė*, o *Prigimtūmenėje* – *briedgauris*. Patikrinus J. A. Pabrėžos BT ir TA, rastas tas pats šio augalo vardas – *briedgaurys* BT, *bryidgauris* (~briedgauris) TA I 184. Taigi, aptariamą augalų gentį buvo įvardiję ir J. A. Pabrėža, ir L. Ivinskis, o tai patvirtina faktą, kad šis vardas paimtas iš šnekamosios kalbos. Tik neaišku, kodėl P. Matulionis *Žolyne* šio BT esančio vardo nepateikė su J. A. Pabrėžos pavardės santrumpa. Pastebėtina, kad *Nardus* genties augalas žemaičių tarmėje pavadinams ir moteriškosios, ir vyriškosios giminės vardu. *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis (toliau – LKŽe), forma *briedgaurė* vartojama tik Šilalėje, o *briedgauris* – daug plačiau: Kvėdarnoje, Šaukėnuose, Šatėse, Gargžduose, Šilalėje ir kitur (žr. LKŽe).

Tarp *Žolyne* ir *Prigimtūmenėje* pateiktų tų pačių augalų genčių vardų yra ir skolinių, pvz.: *blodustas* (*Allium*) Ž, plg. *blodūstas*, *blādūstas*, *czesnākas* (~blodūstas, bladūstas, česnakas) Pr 132, *šzesznaks* (~česnakas) TA II 55; *cinamonas* (*Cinnamomum*) Ž, plg. *cināmonas*, *cinēmonas* (~cinamonas, cinemonas) Pr 155; *gvazdikas* (*Eugenia*) Ž, plg. *gwajzdikas* (~gvajzdikas) Pr 201. Kai kuriuos skolinius L. Ivinskis galėjo paimti ir iš to meto šnekamosios kalbos ar rasti senuosiuose raštuose (plačiau žr. Auksoriūtė 2000: 121–126). Atkreiptinas dėmesys, kad J. A. Pabrėžos *Taisliuje augyminiame* toks augalas kaip cinamonas neįtrauktas, o gvazdikui vadinamas kitas augalas – *gwazdyks* (~gvazdikas) (*Tagetes*) TA II 425.

Aptariamoje grupelėje yra ir tikrai L. Ivinskio sudarytų augalų genčių vardų, pvz.: *paskinis* (*Epipogum*) Ž, plg. *pāskinis* (~paskinis) Pr 140, *qntbaarzdy* (~antbarzdė) TA II 462; *rudetras* (*Erineum*) Ž, plg. *rudiētras* (~rūdētras) Pr 48, *ruudyniiks* (~rūdinykas) TA III 136; *gniaužtenis* (*Helvella*) Ž, plg. *gniaužtēnis* (~gniaužtenis) Pr 65, *alwiity* (~alvytė) TA III 119; *begalis* (*Laserpitium*) Ž, plg. *begālis*, *begalinis* (~begalis, begalinis) Pr 194, *dydžioly* (~didžiulė) TA I 348; *garduoklis* (*Myrrhis*) Ž, plg. *gardōklis* (~garduoklis) Pr 195, *perlieweens* (~perlėvenas) TA I 337; *liesmuo* (*Onosma*) Ž, plg. *lièsmuō* (~liesmuo) Pr 233, *looty* (~lutė) TA I 278; *linovietis* (*Thesium*) Ž, plg. *linòvietis* (~linovietis) Pr 153, *lynoolapis* (~linolapis) TA I 321. Sugretinus matyti, kad J. A. Pabrėža savo darbe vartojo kitus, greičiausiai paties sudarytus, aptariamų augalų genčių vardus.

Galima paminėti kelis *Žolyne* su L. Ivinskio pavardės santrumpa pateiktus augalų genčių vardus, kuriuos nuo *Prigimtūmenėje* duodamų vardų skiria priesaga ar dūrinio sandas, pvz.: *medumele* (*Melittis*) Ž, plg. *mèdūnis* (~medūnis) Pr 231; *laiškenis* (*Mercurialis*) Ž, plg. *lajšžkētis* (~laiškėtis) Pr 150; *vaškenis* (*Myrica*) Ž, plg. *waszkuoné* (~vaškuonė) Pr 145; *pludmene* (*Salvinia*) Ž, plg. *plūdūris* (~plūdūris) Pr 117; *garstinykas* (*Sisymbrium*) Ž, *garstītīninkas* (~garstytininkas) Pr 179; *siaurenis* (*Sparganium*) Ž, plg. *siaurōnis* (~siauronis) Pr 120; *sausąziedis* (*Carlina*) Ž, plg. *sàusūnis* (~sausūnis) Pr 254.

Sugretinus *Žolyne* kaip L. Ivinskio nurodytus augalų genčių vardus ir *Prigimtūmenės* vardus, aiškiai matyti, kad sutampančių nedaug, dauguma abiejuose darbuose duodamų vardų skiriasi, pvz.: *nuokana* (*Cicuta*) Ž, plg. *siūtminīs* (~siutminys) Pr 191; *šunažole* (*Dactylis*) Ž, plg. *piewēnis* (~pievenis) Pr 125; *nertve* (*Fontinalis*) Ž, plg. *pasrowēnis* (~pasrovenis) Pr 111; *galvenis* (*Geoglossum*) Ž, plg. *kùltuwēnis* (~kultuvenis) Pr 63; *plauretis* (*Gymnadenia*) Ž, plg. *plīntis*

(~plintis) Pr 140; *saulenis* (*Helianthemum*) Ž, plg. *szwitrūnis* (~švitrūnis) Pr 181; *skleistenis* (*Herniaria*) Ž, *lièkandris* (~liekandris) Pr 184; *driguone* (*Listera*) Ž, plg. *brāšzis* (~brašis) Pr 141; *pienraudis* (*Lycogala*) Ž, plg. *raudmēné* (~raudmenė) Pr 59; *menuva* (*Montia*) Ž, plg. *szaltrēné* (~šaltrenė) Pr 184; *prožikle* (*Neslia*) Ž, plg. *grudēné* (~grūdenė) Pr 176; *klastotras* (*Osmunda*) Ž, plg. *roglēnis* (~roglenis) Pr 115; *beroidis* (*Scrophularia*) Ž, plg. *ropējnis* (~ropeinis) Pr 222; *dygune* (*Torillis*) Ž, plg. *sājtlietis* (~saitlietis) Pr 195. Taigi akivaizdu, kad P. Matulionis į *Žolyną* L. Ivinskio sukurtus augalų genčių vardus įtraukė ne iš *Prigimtūmenės*. Matyt, jis naudojo kitais autoriaus rankraščiais ar antriniais šaltiniais, o gal kai kuriuos vardus ėmė iš *Metskaitliuose* skelbtų L. Ivinskio straipsnelių.

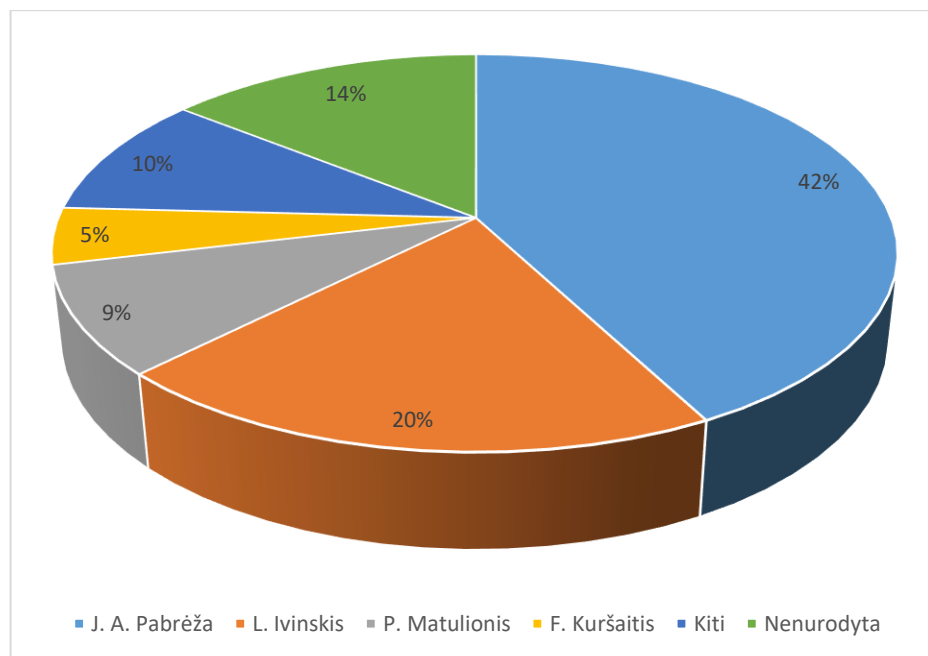
3. P. Matulionio ir kitų autorių sukurti augalų genčių vardai

Trečia pagal gausumą augalų genčių grupė, prie kurios nurodyta pavardės santrumpa, yra 63 augalų genčių vardų grupė su santrumpa Mln., reiškianti, kad šiuos vardus užrašė, surinko ar sudarė pats P. Matulionis. Dalį vardų jis paėmė iš šnekamosios kalbos, nes pats pratarmėje tarp šaltinių nurodė: „Mano paties patirimai iš visokių mūsų tėvynės kampų rinkti per 15 metų“ (Ž 4). P. Matulionio iš gyvosios kalbos surinkti vardai sudaro apie 46 proc. *Žolyne* pateiktų vardų. Tai tokie vardai kaip *kraujažolė* (*Achillea*), *lakišius* (*Bidens*), *kukurduvelkis* (*Bovista*), *žirnmedis* (*Caragana*), *vijoklis* (*Convolvulus*), *užuolas* (*Quercus*), *žalčiolankis* (*Daphne*), *švilys* (*Eriophorum*), *drigne* (*Hyoscyamus*), *pienius* (*Lactarius*), *peliožirnis* (*Lathyrus*), *pupalaiškis* (*Menyanthes*), *umede* (*Russula*), *vingerykšte* (*Spiraea*).

Daugiau kaip pusę (apie 54 proc.) augalų genčių vardų P. Matulionis, matyt, bus sudaręs pats, pusė iš jų yra priesagų vediniai, pvz.: *dirvuolė* (*Agrimonia*), *smilguolė* (*Agrostis*), *purvuolis* (*Liparis*), *žirnuolis* (*Orobis*), *driekana* (*Lycopodium*), *pludena* (*Lemna*), *godulis* (*Anchusa*), *gleivikas* (*Arcyria*), *papartikštis* (*Ceterach*), *stepukas* (*Apocynum*), *svogunelis* (*Colchicum*), *smilgaite* (*Deschampsia*), *gleivetis* (*Nostok*). Aštuoni yra dūriniai: *auselgribis* (*Aurikularia*), *pašepžioplė* (*Barbula*), *slepišere* (*Isoetes*), *smiltagraibe* (*Moehringia*), *trukožole* (*Pirola*), *uolaskėle* (*Sacsifraga*), *kulkšnegalvis* (*Hippocrepis*), *šilkamedis* (*Morus*). Du – priešdėlių vediniai: *posmilgė* (*Apera*), *pojudra* (*Capsella*). Dar tris vardus P. Matulionis pasiskolino iš lotynų kalbos: *eliode* (*Elodea*), *levanda* (*Lavandula*), *mnija* (*Mnium*). Taigi, *Žolyno* autorius ne tik rinko, bet ir pats kūrė augalų genčių vardus.

Kiek mažiau augalų genčių vardų *Žolyne* pateikta su Fridricho Kuršaičio pavardės santrumpa – 33: *laišis* (*Eroum*), *kemerai* (*Eupatorium*), *brantimedis* (*Guajacum*), *žibute* (*Helichrysum*), *dedėšva* (*Malva*), *kaukis* (*Mandragora*), *šaukštis* (*Petasites*), *raktažole* (*Primula*), *putelis* (*Tragopogon*), *dagišis* (*Xanthium*) ir kt.

P. Matulionis kaip šaltinius nurodė ir Konstantino Sirvydo, Fridricho Kuršaičio, Mykolo Miežinio ir kitų autorių parengtus žodynus (Ž 3). Kai kurių autorių (Bakučio, Adalberto Bezenbergerio, Gabrielės Petkevičaitės Bitės, Kazio Griniaus, Petro Matulaičio, Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno, Konstantino Sirvydo ir kt.) pateikta tik po kelis vardus, todėl jie išsamiau nebus aptariami, tik pasakytina, kad bendras tokių vardų skaičius yra 71. Tai tokie vardai kaip *papartys* Širv. (*Aspidium*), *varnaleša* Širv. (*Lappa*), *balkuote* Grn. (*Briza*), *barškuti* Grn. (*Rhinanthus*), *bitkriesle* Ness. (*Calaminta*), *kriauše* Ness. (*Pirus*), *bežis* Bezz. (*Typha*), *gurgždis* Hag. (*Chaerophyllum*), *kresa* Hg. (*Cardamine*), *smidras* Gabr. (*Asparagus*), *jurginas* Gabr. (*Dahlia*), *durnažolė* Jac. (*Atropa*), *sniegulis* Jac. (*Galanthus*), *delgutis* Mlt. (*Erodium*), *snaudale* Mlt. (*Leontodon*), *putinas* Staug. (*Viburnum*), *jievaras* All. (*Platanus*). Tiek šių, tiek jau aptartų autorių įnašas į *Žolyno* augalų genčių terminiją, išreikštas kaip procentinė dalis, nurodomas 6 pav.

6 PAV. *Žolyne* pateikiamų augalų vardų šaltiniai pagal autorių, proc.

Žolyne yra ir 102 augalų genčių vardai, prie kurių neduodama jokių santrumpų, pvz.: *kaštanas* (*Aesculus*), *alksnis* (*Alnus*), *pašiaušelis* (*Alopecurus*), *krapas* (*Anethum*), *arnica* (*Arnica*), *smilgaveise* (*Corynephorus*), *narstiklis* (*Diatoma*), *banguolis* (*Furcellaria*), *širdažole* (*Gentiana*), *dumblune* (*Limosella*), *kietžirnis* (*Ononis*), *spalgena* (*Oxycoccus*), *sidobražole* (*Potentilla*), *kerpunele* (*Ptilidium*), *skutuole* (*Rhytisma*), *tvane* (*Scheuchzeria*), *antplyše* (*Schizophyllum*), *nasturte* (*Tropaeolum*), *dilgyne* (*Urtica*), *vandsarge* (*Zanichelia*).

IŠVADOS

1. P. Matulionio *Žolynas* yra pirmasis Lietuvoje išspausdintas augalų vardynas, kuriame pateikiami iš gyvosios šnekamosios kalbos ir iš įvairių raštų bei rankraščių surinkti Lietuvoje augančių augalų ir grybų vardai. Prie surinktų iš raštų ir rankraščių vardų pateiktos vardą užrašiusio ar jį sukūrusio autoriaus pavardės santrumpos rodo, kad autorinių šaltinių turi apie 86 proc. visų *Žolyne* pateiktų augalų ir grybų genčių vardų. P. Matulionis pateikė 17 pavardžių santrumpų sąrašą, tačiau vardyne yra pateikta ir daugiau pavardžių santrumpų, iš jų aiškėja dar dvi pavardės – J. Aleksos ir J. Staugaičio.

2. Didžiausią *Žolyne* duodamų augalų genčių vardų dalį (42 proc. visų genčių vardų) sudaro vardai, paimti iš 1900 m. Amerikoje išleisto J. A. Pabrėžos žodyno *Botanika arba Taislius auguminis* (BT), kuriame išspausdinta nedidelė J. A. Pabrėžos 1843 m. rankraščio *Taislius augyminis* dalis. Tačiau tik šiek tiek daugiau nei pusė J. A. Pabrėžai *Žolyne* priskirtų augalų genčių vardų jame pateikti taip, kaip jie pateikti BT, kita dalis, šiek tiek mažesnė, rodo vardynų skirtumus. BT augalų genčių vardų rašyba, palyginti su J. A. Pabrėžos rankraščiu, buvo keičiama, kai kurių vardų pakeistos ir formos. P. Matulionis, perimdamas BT vardus, kai kuriuos taip pat keitė. Net 11 augalų genčių vardų, *Žolyne* pateiktų su J. A. Pabrėžos pavardės santrumpa, nei į J. A. Pabrėžos rankraštį, nei į BT nėra įtraukti, taigi jie greičiausiai yra paimti ne iš šio autoriaus raštų.

3. Augalų genčių vardų su L. Ivinskio pavardės santrumpa į *Žolyną* įtraukta perpus mažiau nei vardų su J. A. Pabrėžos pavardės santrumpa. P. Matulionis kaip šaltinį nurodė L. Ivinskio grybų piešinius, tačiau palyginus į *Žolyną* įtrauktus grybų genčių vardus su išlikusiais L. Ivinskio rengto grybų atlaso rankraščiais nustatyta, kad iš jų gali būti paimti tik 8 grybų genčių vardai.

Sugretinus *Žolyne* pateiktus augalų genčių vardus su kito L. Ivinskio rankraščio – *Prigimtūmenė* – vardais, aiškiai matyti, kad vardyne vartojami augalų genčių vardai yra ne iš šio L. Ivinskio rankraščio. Greičiausiai P. Matulionis naudojami kitais L. Ivinskio rankraščiais ar antriniais šaltiniais.

4. *Žolyne* galima rasti apie 9 proc. paties vardyno sudarytojo P. Matulionio pateiktų augalų genčių vardų. Dalį šių augalų genčių vardų autorius paėmė iš šnekamosios kalbos, o daugiau nei pusę greičiausiai sudarė pats. Tarp P. Matulionio sudarytų augalų genčių vardų daugiausia yra priesagų vedinių.

5. Kitų autorių (F. Kuršaičio, K. Sirvydo, M. Miežinio, F. Nesselmano, K. Griniaus ir kt.) sukurtų ar užrašytų augalų genčių vardų pateikta tik po keletą, jie sudaro apie 10 proc. visų *Žolyne* augalų genčių vardų.

ŠALTINIAI

BT – Pabrėža A. 1900: *Botanika arba Taislius Auguminis*, Shenandoah, Pa.

GA – Ivinskis L. *Scaurus Agaricus rufo divaceus*, rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštyne, F1-661.

Pr – Ivinskis L. *Prigimtūmenė* (Prigimtūmenė turentė sawieje dalijkus žemies, zoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo), rankraštis saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, 1 d. katalogo nr. 1801; 2 d. katalogo nr. 2824.

LBŽ – *Lietuviškas botanikos žodynas*, red. J. Dagys. Kaunas, 1938.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002): elektroninis variantas, vyr. red. G. Naktinienė Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008). Prieiga internete www.lkz.lt.

TA I – Pabrėža J. A. *Taislius augyminis*. I–223. Parengė O. Kažukauskaitė, R. Šepetytė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

TA II – Pabrėža J. A. *Taislius augyminis*. 224–776. Parengė R. Šepetytė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

TA III – Pabrėža J. A. *Taislius augyminis*. 777–980. Parengė R. Šepetytė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

Ž – Matulionis P. *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės*, Vilnius: M. Kutkos spaustuvė, 1906.

LITERATŪRA

- Auksoriūtė A. 2000: *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai*. Daktaro disertacija.
- Auksoriūtė A. 2004: Neaiškios darybos L. Ivinskio *Prigimtūmenės* naujažodžiai. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 127–149.
- Auksoriūtė A. 2012: Lauryno Ivinskio grybų atlaso rankraštis. – *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 217–243.
- Dagys J. 1957: P. Matulionis kaip botanikas. – *Ižymus lietuvių miškininkas – prof. Povilas Matulionis*, Kaunas, 31–39.
- Deltuvas R. 2014: *Povilas Matulionis: Ateities pradžia – tai mes*, Kaunas: Lututė.
- Jankevičius K., Jankevičienė R. 1962: Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botanikos terminijos srityje. – *Botanikos klausimai* 2, 151–163.
- Klimavičiūtė J. 2005: Lietuviškos botanikos terminijos kūrėjai XX a. pirmojoje pusėje. – *Botanica Lithuanica*, Supplementum 8, 25–28.
- Kruopas J. 1998 (1975): K. Drąsutavičiaus (Drąsučio) terminų žodynėliai bei sąrašai. – *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 265–271.
- LKTŽ 2008: *Lietuvių kalbos terminų žodynai: Anotuota 1900-2005 m. bibliografijos rodyklė / Gaivenytė-Butler J., Keinys S., Noreikaitė A.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis: Monografija*. Vilnius: Mokslas.
- Subačius G. 1996: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba. – *Lietuvių atgimimo studijos 8: Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, 10–113.
- Subačius G. 2009: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taislius augyminis* (1843). – *Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Taislius augyminis I-223*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–28.

Gauta 2019 12 11

Priimta 2019 12 30

AUTHORIAL SOURCES OF PLANT GENERA NAMES OF POVILAS MATULIONIS' *ŽOLYNAS*

Summary

The article analyses 716 Lithuanian plant genera names used in Povilas Matulionis' glossary *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taislas* (1906). Matulionis' *Žolynas* is the first plant glossary published in Lithuania. *Žolynas* contains the names of the plants collected from writings and manuscripts with the abbreviation of the name of the author who wrote or created the name of a plant displayed next to. About 86 percent of names of all the genera of plants and mushrooms presented in *Žolynas* have such abbreviations. Most of the names included in the glossary are the plant names given by Jurgis Ambraziejus Pabrėža and Laurynas Ivinskis.

Most of the plant genera names in *Žolynas* (42 percent of all genera names) are those of Pabrėža taken from his dictionary *Botanika arba Taislius auguminis* (BT) published in the USA in 1900, which contains a small part of his manuscript *Taislius augyminis* of 1843. Slightly more than half of Pabrėža's plant genera names given in *Žolynas* are identical to the ones in BT, and the rest part of the names given in the dictionaries under analysis have differences. The analysis has shown that over 10 plant genera names presented in *Žolynas* with the abbreviation of Pabrėža were not included in any of his works under analysis, thus, these names are probably not taken from the writings of the said author.

The number of plant genera names by Ivinskis included in *Žolynas* is twice less than the number of names by Pabrėža. Matulionis referred to Ivinski's drawings of mushrooms as a source. However, the analysis shows that only eight mushroom genera names were taken from Ivinski's surviving manuscripts of mushroom atlas *Scaurus Agaricus rufo divaceus* and included in *Žolynas*. Comparing the plant genera names given in *Žolynas* with the names presented in another Ivinski's manuscript *Prigimtūmenė*, it is clear that Ivinski's plant genera names used in the glossary were taken not from the mentioned manuscript. Most likely, Matulionis used other Ivinski's manuscripts or secondary sources.

About 9 percent of plant genera names found in *Žolynas* were given by Matulionis himself who took part of these plant genera names from colloquial language and, most probably, composed more than a half of them himself. Other authors (F. Kuršaitis, K. Sirvydas, M. Miežinis, F. Nesselman, K. Grinius, etc.) have only a few plant names that make up about 10 percent of all plant genera names of the glossary.

KEYWORDS: plant genus name, authorial source, a dictionary of botany, plant glossary, Povilas Matulionis' *Žolynas*, nomenclature of botany.

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

albina.auksoriute@lki.lt